

Een preek over 'de ziel'.

Tekst: 'Want wat baat het een mens, wat voor nut heeft het, wat helpt het hem of haar, de hele wereld te winnen en aan de ziel schade te lijden.' (Mc 8:36)

door Jurjen Beumer

Over de ziel gaat het vanochtend, over die meest eigene plek in elk mensenkind, over uw ziel en mijn ziel, daarover gaat deze preek. Ziel, wat is dat? Weten we dat? Volgens heel veel teksten in de bijbel, zowel in het oude- als in het nieuwe testament is de ziel 'iets' heel centraals, iets middelpuntigs, iets waaromheen onze hele bestaan cirkelt.

Ook in het dagelijkse spraakgebruik geldt dat. We houden *ziels*-veel van iemand, of we zijn *ziels*-gelukkig. Maar we kunnen ook *ziele*-pijn hebben. Dan zit het heel diep, dieper dan welke pijn ook; je hebt die *ziele*-pijn soms of langdurig, het zit er, maar je kunt er niet echt bij, het heeft met je ziel te maken. Als het lang duurt ga je ervan *ziel*(e)-togen, dat heeft met dood en verderf te maken, zoals een vis die op het droge ligt en het water mist. Wie kent die momenten niet? Je snakt, je hapt, je kunt het allemaal niet meer aan; anderen, die er niks van begrijpen vinden je *zielig*, je bent in hun ogen een *ziele*-poot, maar ze zouden eens moeten weten ... , weten van jouw inspanning om het leven bij te houden, van jouw verborgen kant die niemand kent, van jouw angsten en pijnen. Hoeveel mensen seinen niet die oude code de wereld in, S.O.S., 'Save Our Souls' redt onze zielen, red mijn ziel. Hoeveel mensen vangen dat signaal op? De kerk met name is getraind in het horen van deze oer-oude kreet, S.O.S.

En onze tekst van vanochtend valt met de deur in huis. Het zet in met de navolging van Hem die zijn *ziel* prijs gaf. In de buurt van deze Ene wordt ons leven op scherp gezet, en wordt van ons gevraagd voor wie of wat we willen leven. Willen we de hele wereld winnen? De wereld, de kosmos, met alles erop en eraan, is dat het enige? O, denkt u niet dat de bijbel laetdunkend over de geschapen werkelijkheid doet, de wereld is in beginsel bedekt met schoonheid, ze glimlacht ons tegemoet. We moeten misschien opnieuw leren om 'gevoelig (te) zijn voor de mystiek der dingen. Ze zijn er zo maar. Een kiezelsteen is er veel langer dan een mens. [...] elk ding rust trillend in de vrijmacht en het onmetelijk welbehagen van de Schepper ...'.¹ Maar, zou je kunnen zeggen, dat alles hoeft ik niet te winnen, dat alles is er, ligt er voor mij, zo maar, pro Deo, gratis. Winnen is willen heersen en beheersen, winnen en willen winnen zien we elke avond op de tv met het EK, voor winnen moet alles wijken, op winnen is alles gericht, we leven in een win-cultuur, winnen is uit op winst en nog grotere winst, op de groei van onze bankrekening, en elk uur sterven in de arme landen 200 kinderen per uur.¹ Ik schrok ervan, het stond alarmerend op de voorpagina van het HD deze week.

¹ A.A. van Ruler, Stadia in het innerlijk leven. In: Idem, *Theologisch Werk deel 4*, Nijkerk 1972,58.

² 'In de arme landen sterven bijna 200 kinderen per uur. Dit sterftcijfer is een gevolg van het falen van de internationale gemeenschap, die beloften over armoede-bestrijding niet is nagekomen. Dat stelt de Britse hulpverleningsorganisatie Oxfam in de Britse krant The Guardian. / Haarlems Dagblad 22/6/00

O, alweer o, denk niet dat ik niet van voetballen houd. Sport kan een kunde zijn als het spel-element ten volle benut wordt, prachtig die soepele lichamen die uit onmogelijke posities doelpunten maken, de winst kan dan een genot zijn. U begrijpt wel wat ik bedoel. Het gaat erom dat dit niet het één-en-al wordt; in de sport niet, in je werk niet, je bezit niet, ook de kerk niet, en zelfs je geliefde niet. Als iets of iemand voor jou het één-en-al wordt, allesbeheersend, dan hang je daaraan, dan wil je koste-wat-kost daaraan vasthouden en je eraan vastklampen. Dan ben je niet in staat om, zo er staat, je leven te verliezen. 'Ieder die zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen; maar ieder die zijn leven wil verliezen om Mij en het evangelie die zal het behouden.' (8:35) Zo worden we binnengeleid in de leerschool van het evangelie, die uitloopt op onze tekst: 'Want wat baat het een mens, wat voor nut heeft het, wat helpt het hem of haar, de hele wereld te winnen en aan de ziel schade te lijden.' (Mc 8:36)

Het is duidelijk, denk ik, want in onze totaalgreep om de hele wereld te winnen, lijden we schade aan onze ziel. Hoe ontworstelen we ons aan die overmacht, hoe kunnen we weer schade-vrij leven, met hart en ziel. Daarom na deze eerste verkenning opnieuw, wat is de ziel?

De ziel, dat is bijbels gezien, een uitsparing in ieders bestaan. Toen ik dit begrip bij een door mij geliefde auteur las, begreep ik wat hij bedoelde, maar het bleef wat vaag.¹⁾ Totdat ik er eindelijk een voorbeeld bij had gevonden. De ziel is een uitsparing in jouw en mijn leven, wat is dat, een uitsparing? Het voorbeeld heb ik meegenomen, het is een gitaar. Het had ook een viool kunnen zijn. Kijk maar, de uitsparing in deze gitaar is het gat in de klankkast, letterlijk een uitsparing, er zit niks, er gebeurt (nog) niks. Zo ook 'ligt', 'zit' de ziel in ons leven, als een uitsparing. De bedoeling nu is dat onze ziel een *levende ziel* wordt, dat er adem in geblazen wordt, tot leven wordt gewekt. De bedoeling van deze gitaar is dat erop gespeeld wordt, dan pas bewijst de uitsparing (het gat, of de opening in de orgelpijp) zijn dienst. Een gitaar die op de zolder ligt is dood. Als Jan Nobel de windtoevoer van het orgel niet aanzet, kan hij niet spelen, dan komt er geen muziek uit.¹⁾

Nu een stapje verder, ik hoop dat het voorbeeld helder blijft, want, het gat in de gitaar heeft een functie naar buiten en een functie naar binnen. Er is een inwendige- en een uitwendige ziel. Bij de gitaar, en bij ons. Het zijn twee kanten van een medaille. In de klankkast speelt zich de inwendige ziel af; het is ons meest eigen leven, hier wordt de toon gezet, hier klinkt ons verlangen, hier huilt ons verdriet, hier zetelt onze hoop, hier klaagzangt de wanhoop, hier ontstaat ... de liefde. 'Uit de poorten van de ziel spreekt de liefde', zingt het koor straks.

Bij iedere gitaar klinkt het net iets anders, zoals bij een viool, of een orgel. Maar de soort blijft de soort, het is wat wij mensen (onze soort) samen delen. Er zijn schrijvers die daarom spreken over een kosmische ziel. Maar, wat binnenin (in onze inwendige ziel) wordt gevormd, wil naar buiten, moet naar buiten. Via de uitsparing (het gat) klinkt de muziek naar buiten, het is onze uitwendige ziel. De bijbel noemt dat, ons 'vlees'; het is ons uitwendige leven. Vlees en ziel horen dus bij elkaar. Wij mensen zijn naar binnen en naar buiten gericht, we zijn klankkast en levende muziek. Samen geeft het *bezieling* aan ons bestaan.

In de vele malen dat het woord ziel in de bijbel voorkomt (754x) gaat het in 2/3 van de gevallen (455x) om mijn ziel, jouw ziel of zijn/haar ziel. Het gaat om mijn gitaar, of jouw viool. Zonder dat bezittelijk voornaamwoord gebeurt er niet zoveel. De gitaar is 'op zich' mooi, maar het wordt spannend en leuk als 'ik' de gitaar ter hand neem en ga spelen. Zo gaat het ook met de ziel, mijn ziel.

³ K. Waaijman, Ziel. Een spiritueel kernbegrip, gezien vanuit de Schrift. In: B. Voorsluis (red.), *Geïnspireerd leven. Op zoek naar een bijbels georiënteerde spiritualiteit*, Zoetermeer 1996, 66-87. Het begrip 'uitsparing' is van Waaijman, ook andere elementen ontleen ik aan dit fundamentele artikel. 'Ziel' in het Nieuwe Testament wordt niet besproken.

⁴ 'De uitsparing die tot nu toe bedding van leven was, is nu bedding van de dood - als een rivierbedding die uitgedroogd is, stinkt, vuil is en verlept: de dood stroomt erdoor. Ziel als bedding van de dood is 'lijk'. Waaijman o.c. 74.

Er is een nauwe samenhang tussen 'ik' en de ziel. Mijn 'ik' draagt de ziel, de ziel huist in mij. Ik moet ervoor zorgen, ik moet mijn ziel koesteren, er attent op zijn, aandacht voor hebben. *Zielzorg* is het oude, mooie woord voor het pastoraat van de kerk. De kerk zorgt voor je ziel, de dominee heette ook wel *zielzorger*.

Heel mooi, in het jodendom is het 'ik' de moeder en 'de ziel' het kind. In een paar psalmen heet de ziel 'mijn enig kind' is. Nu, nog meer, gaat onze tekst leven. Schade lijden aan de ziel; dan ga je aan dat binnenste in je voorbij, dan let je slechts op het 'vlees', de buitenkant. Je speelt dan wel op je gitaar, maar het mist bezieling, je speelt alleen de noten en zingt en speelt niet vanuit je binnenste. Dat hoor je meteen, het is niet eens vals of zo, maar het klinkt mechanisch, lauw, flauw. Je lijdt aan geestelijke bloedarmoede, het wil niet, de fut is eruit, je loopt rond als een windzak waar geen wind in blaast. Wie kent ze niet, deze dorre periodes in het leven, soms zomaar; soms door de worstelingen, de vragen waar je nooit een antwoord op krijgt.

Maar er zijn ook tijden en momenten van opperste verrukking, er is evenwicht tussen binnen en buiten. Er is geestdrift, het klinkt als muziek in de oren. De speler is geraakt, heeft in zijn ziel (zijn klankkast) iets ontdekt dat hem boven alles uittilt. Dat hoor je meteen. Het is nieuw, sprankelend, fris. Je voelt onmiddellijk, hier kan ik de dag mee door. Onze ziel huppelt van *zielevreugd*. De zon schijnt, de merel zingt, de kinderen spelen hun spel, de wereld baadt in schoonheid en de mensen dromen hun verlangens van vrede en recht, van vriendschap en liefde. O, was het altijd maar zo!
¹⁾Mag het niet zo blijven, deze opperste verrukking! En wat het mooiste bij dit alles is, de gitaar gaat op zoek naar andere gitaren, de viool naar andere violen, andere instrumenten gaan meedoen. De ziel is niet een hoogst individueel iets, maar zoekt anderen, andere zielen. 'Op mijn bed 's nachts zocht ik mijn zielsbeminde.' (Hooglied 3:1) 'De minnende ziel treedt verlangend uit zichzelf, gaat uit naar de beminde, omwille van de beminde.' ¹⁾ Mijn ik, onze 'ikken', wij mensen samen hebben onze ziel tot grote hoogte opgestuwd, één grote liefdesgemeenschap is ontstaan, één groot concert barst los. Alle instrumenten, van het grote orgel tot de kleine piccolo, hun binnenkant trilt naar buiten in een grote gezamenlijkheid, hun zielen hebben elkaar gevonden in een volstrekt harmonie. O, dat we het dikwijls mogen horen, dat het eindeloos mag klinken en ons mag troosten, steeds weer troosten, en ons meedraagt voorbij onze beperkingen van ziekte en dood, verdriet en gemis.

Dit magistrale concert lieve mensen, is één groot **gebed** gericht tot Degene die werkt in de diepte van onze ziel, in de verborgen kant van onze 'klankkast'. Daar, binnen in ons, wordt onze klankkleur, ons diepst eigenste leven, geproefd en beproefd. 'Mijn *ziel* dorst naar U, mijn *vlees* smacht naar U', 'Mijn ziel is aan U verkleefd' zo zongen we psalm 63. En alle spirituele schrijvers weten samen met deze psalm dat de ziel de plek is waar wij God kunnen ontmoeten, maar vooral, waar God òns wil ontmoeten.

'Een ziel is iets dat gemaakt is uit vuur en bergkristallen. Is iets dat heel streng is en oud-testamentisch hard, maar ook zo zacht als het gebaar waarmee zijn behoedzame vingertoppen soms mijn wimpers streelden.' ¹⁾

jjb / preek 100 / 24 juni 2000

⁵ De vlinder is het klassieke beeld van de rusteloos fladderende ziel. Psuche = vlinder. Aldus Cornelis Verhoeven in een bijdrage in *Trouw* (6/6/00) over de filosoof Richard Rorty die zo van vlinders houdt en deze ook metaforisch uitbeeldt.

⁶ Waaijman, o.c. 81

⁷ E.Hillesum, *Het verstoorde leven. Dagboek van Etty Hillesum, 1941-1943*, Haarlem 1981/5, 182. Over Etty Hillesum zie o.a. F.A. Maas, *Spiritualiteit als inzicht. Mystieke teksten en theologische reflecties*, Zoetermeer 1999, 112-141.

Opmerkingen:

'Psyche' is het Griekse woord voor ziel, hiervan komt ons woord psychisch, psychologie e.a. Dat het echter in de psychologie (een wetenschap die begon in de 19^e eeuw) om iets anders gaat dan in deze preek leert het volgende citaat van Herman Andriessen:

'Maar toen het woord 'ziel' weg viel en 'psyche' er voor in de plaatst kwam, viel er ook een dimensie weg waarnaar tot dan toe het woord ziel verwezen werd, namelijk het geestelijke. Maar hier en daar duikt het woord weer op. We zochten er andere omschrijvingen voor, bijvoorbeeld: de 'plaats' in ons waar zich onze grote ervaringen voordoen; waar in ons een oorspronkelijke en vrije beweging kan opstaan; waar ons hopen en wanhopen wortelen; waar wij een onmiskenbaar leven hebben dat echt goed voor ons is; waar wij onze waardigheid gronden en door de waarheid worden verplicht; waar ons heimwee wortelt naar het oneindige en waar onze verbeelding zijn vleugels uitslaat om aan te vullen wat aan ons denken, willen en kunnen ontbreekt. Dat alles wordt gedekt door het woord 'ziel' en het is heel wat meer dan door het Nederlandse (!) woord 'psyche' wordt aangeduid. Er is een groot verschil tussen psychische gezondheid en geestelijke gezondheid. Het Griekse woord 'psyche' - dat wij zo graag vertalen met ons wat armzalige 'psyche' - ligt in dezelfde lijn. Het betekent 'leven', 'lot', 'geest van een gestorvene', 'onstoffelijke en onsterfelijke ziel', 'de hele persoonlijkheid als centrum van alle gevoelens', 'hart', 'emotioneel zelf', 'verstandelijke en morele zelf'.
Herman Andriessen, *De weg van het verlangen*, Baarn 1992, 37.

Hetgeen niet wil zeggen dat de psychologie niet belangrijk zou zijn, maar het over- accenturen van de geestelijke dimensie en het wegvallen (ook binnen de psychologie) voor het geestelijke heeft, denk ik, veel 'armoede' opgeleverd. Alsof namelijk de psycholoog de 'zielzorger' zou kunnen vervangen! Hoe opnieuw echte zielzorg een plaats kan krijgen in ons verpsychologiseerde bestaan, daarover ging een congres van de KRO vorig jaar. De hoofdinleiding was van prof. Tjeu Knippenberg, hoogleraar pastoraaltheologie in Tilburg. Hieruit enkele citaten:

'Ik wil de ziel opvatten als het vermogen dat ons sensitief maakt voor de relatie met God.'

'In theologische taal is de ziel het beeld van God in de mens. De ziel is geërfd; de ziel laat een mens participeren in de kosmos. De ziel is het principe van waaruit een mens kan zeggen 'ik ben'. Zij is ook het principe waardoor mijn naam verbonden is met de Naam, waardoor ik ben verbonden met Jahwe, dat is Ik Ben. De ziel is basis van leven. Het zelf is de wijze waarop de persoon geschiedenis maakt met zijn ziel. Het zelf vertoont zich in de wijze waarop mensen door de hen toevertrouwde tijd en ruimte heengaan. Het zelf is de tijdruimtelijke afspiegeling van de ziel.'

I. van den Essenburg (red.), *Een dak boven de ziel*, Lelystad (uitgave KRO), 1999, 14, 21.

Het mag duidelijk zijn dat de plaats van Christus en de ziel zeer wezenlijk is. Vooral in de mystieke literatuur is Hij de Bruidegom die op zoek gaat naar de bruid, zijn zielsbeminde. In het Hooglied worden hiervoor de beelden gevonden. Ik heb enkele opvallende teksten van Paulus niet kunnen verwerken, maar 'winst' en 'schade' spelen er een centrale rol, zelfs de woorden zijn in het Grieks identiek:

Fil 1: 21: Want het leven is mij Christus en het sterven gewin (kerdos)

Fil 3:7: Maar alles wat mij winst (kerdos) was, heb ik om Christus wil schade geacht. (dzèman)'